

Tilburg,

tijdschrift voor geschiedenis,
monumenten en cultuur
Verschijnt driemaal per jaar

Jaargang 32, nr. 3
december 2014

Uitgave
Stichting tot Behoud van
Tilburgs Cultuurogoed
K.v.K.: S 41096029 • ISSN: 0168-8936

www.historietilburg.nl

Redactie
Ronald Peeters (eindredactie)
Astrid de Beer
Sander van Bladel
Jeroen Ketelaars

Redactiesecretariaat
Ronald Peeters
Montfortanenlaan 96
5042 CX Tilburg
rpeeters@historietilburg.nl

Abonnement
€ 16,50
Abonneren door overmaking op de
rekening van de Stichting
tot Behoud van Tilburgs
Cultuurogoed te Tilburg
IBAN: NL69 INGB 0005 6255 54
BIC: INGBNL2A
onder vermelding van
'abonnement 2014'
Losse nummers
verkrijgbaar in de boekhandel (€ 5,50)

Opzeggingen abonnementen
voor einde kalenderjaar
schriftelijk via
abonneren@historietilburg.nl
of Beeklaan 57, 5032 AB Tilburg

Omslagfoto:
Noodwoning aan de Wichmansstraat
ca. 1918 (Coll. RAT)

Vormgeving
Ronald Peeters

Opmaak en druk
Gianotten Printed Media, Tilburg

Ten geleide

Dit laatste nummer van 2014 van tijdschrift 'Tilburg', waarmee de 32ste jaargang van dit blad wordt afgesloten, is weer een gevarieerd nummer geworden. Het bevat artikelen die tal van interessante onderwerpen behandelen. Archeologie, gemeentelijke woninginspectrices, een frater die tegen drankmisbruik strijdt, de Rooms-Katholieke Woningbouwvereniging 'St. Joseph' en de tuinman van koning Willem II zijn daar slechts enkele voorbeelden van.

De redactie van 'Tilburg. Tijdschrift voor geschiedenis, monumenten en cultuur' en het bestuur van de Stichting tot Behoud van Tilburgs Cultuurogoed wensen u veel leesplezier, een fijne kerst en een mooie jaarwisseling. Graag tot in 2015!

De redactie

Inhoud

- 63** **Frans van Nuenen:**
Tilburg – Burgemeester Brokxlaan: middeleeuwse bewoningssporen naast het Spoor
- 68** **Ton Kox:**
'Koning Alcohol'. De strijd van een Tilburgse frater tegen alcoholmisbruik rond 1900
- 73** **Rob van Putten:**
De Eerste Wereldoorlog en een Tilburgse sodafabriek
- 78** **Roger Rossmeisl:**
De tuinman van de Koning
- 80** **Jan Timmermans:**
De 'Quaestie St. Joseph'
- 83** **Jan Timmermans:**
Woninginspectrices of woonmaatschappelijk werksters?
- 85** **Tilburg kort:**
Tilburg signalement LXXVIII
De vroegste geschiedenis van Berkel-Enschot-Heukelom
De mooiste bomen van Tilburg
Pater Henri Rutten
Kweekplaats van katholieke deugd
Literair Tilburg
Moord en doodslag in Tilburg
De Besterd
Adriaan de Lelie: expositie en boek
'Privaatstoffen' van de Tilburgers

'Koning Alcohol'

De strijd van een Tilburgse frater tegen alcoholmisbruik rond 1900

Ton Kox*

* Ton Kox (Hapert 1949) studeerde aan de pedagogische academie in Eindhoven en aan de Katholieke Leergangen in Tilburg. Vanaf 1970 werkte hij in het onderwijs. Tot aan 2012 was hij op het Heerbeek College in Best directielid. Hij is auteur van het eerder dit jaar verschenen proefschrift 'Kweekplaats van katholieke deugd. De onderwijsstrategie van de Congregatie van de Fraters van Tilburg tussen 1844 en 1916'.

In het begin van de twintigste eeuw deden de fraters van Tilburg mee aan de publicatiegolf van sterk opvoedkundige, anti-alcoholische literatuur. In Tilburg was een R.K. Drankbestrijdersvereniging actief. Behalve in De Engelbewaarder waarin regelmatig artikelen over drankbestrijding verschenen, was het toch vooral frater Caecilius Dieks die daarover boeken schreef. Zijn Koning Alcohol werd een bestseller in katholiek Nederland en in alle verenigingen voor drankbestrijding aanbevolen.

Een buitengewoon zachte en gezellige man

"Het stond in Koning Alcohol. Ken je Koning Alcohol niet? Nee, jij bent te jong voor Koning Alcohol. Het was een boek, dat we op school lezen om vroegtijdig van de Brabantse gewoonte af te komen om zich bij iedere

voorkomende gelegenheid of ook wel zonder enige gelegenheid te bezatten. Er stonden hele reeksen zeer magere kinderen, vrouwen en mannen in afgebeeld, allen onderdanen van Koning Alcohol. Koning Alcohol zelf was vrij dik en de herbergiers waren ook vrij dik. Het woord herbergier kwam trouwens in het hele boek niet voor. Ze heetten daar kroegbazen en ieder etablissement waar sterke drank geschonken werd, heette er kroeg. Het was uitgegeven bij de Uitgeverij Het R.K. Jongensweeshuis te Tilburg en de auteur ervan heette C.H.M. Dieks. Een frater natuurlijk, een drager van het halve hoge hoedje dat fraters destijds op hun hoofd plachten te zetten. Hij wist wel hoeveel er gezopen werd in het donkere zuiden. En hij wist dat er werkelijk veel magere vrouwen en kinderen in Tilburg rondliepen. Hij had dat liedje daarom ook vertaald en hij had het goed vertaald. Dat moet gezegd. Vader, o vader, keer huiswaarts met mij, want de klok van de toren slaat twee. Je moet je dat voorstellen, dat zingende jongetje door zijn uiteraard bedlegerige moeder uitgestuurd om zijn vader uit de kroeg te halen. Die vrouw sterft, geloof ik, nog dezelfde nacht. En het vror natuurlijk dat het kraakte. Ik mag er niet aan denken, aan dat Brabantse bleeksnoetje. Die frater, frater Cecilius, had lupus. Hij had een verschrikkelijk gezicht, een neus bezat hij niet meer, alleen twee spleten voor de neusgaten. Hij was een buitengewoon zachte en gezellige man, een werkelijk door en door goede man. Daar ben ik van overtuigd. Eén van de weinige echt goede mensen, die ik ontmoet heb in een lang leven. Er zijn er niet zoveel."¹

Hermanus Martinus Dieks

In zijn roman *De pornograaf* (1961) die zich afspeelt in de wereld van de journalistiek over de verwikkelingen die ontstaan naar aanleiding van een artikel tegen pornografie haalt de Tilburgse schrijver Jos Panhuijsen (1900-1986) *Koning Alcohol* van frater Caecilius Dieks aan.² Zijn hoofdpersoon heeft dit op school gelezen, zoals na 1905 dit werk in heel katholiek Nederland in de hoogste klassen van de lagere scholen werd gelezen. In 1906 werd het succesvolle werk zodanig bewerkt dat het ook geschikt was voor niet-katholieke scholen.³

Wie was eigenlijk die 'werkelijk door en door goede man', C.H.M. Dieks?⁴ Herman Martinus Dieks werd op 20 september 1868 te Deventer geboren. Na zijn opleiding tot onderwijzer waarvoor hij in 1888 zijn

Titelblad van 'Koning Alcohol', 1905. (Coll. Fraters van Tilburg)

akte behaalde, ging hij naar Zaandam. Hij bleef daar tot 1892 toen hij besloot om in het noviciaat van de Congregatie van de Fraters van Tilburg te treden. In 1895 legt hij zijn eeuwige geloften af en nam de fraternaam Caecilius aan. Als onderwijzer is hij vervolgens werkzaam op diverse Tilburgse scholen, onder andere in de Schoolstraat, de Capucijnenstraat, St. Denis (Antoniusstraat), Veemarktstraat, Antoniusstraat en Hoefstraat. In 1912 wordt hij benoemd tot hoofd van de lagere school in de Sint Annastraat en in 1916 krijgt hij de algehele leiding over het fraterhuis op Korvel. Zijn laatste functie was vanaf 1920 overste van het internaat Nazareth, in welk huis hij in 1926 ook zou sterven.

Sterke verleiding van 'den Geesel'

Frater Caecilius Dieks werkte als schrijver mee aan diverse leesmethodes en leverde bijdragen aan *De Engelbewaarder*. In totaal publiceerde hij voor het jeugdtijdschrift negentien verhalen. Voor de belangrijke leesmethodes van frater Jozef Reijnders, *Zonnestralen en Omhoog*, schreef hij 31 bijdragen. Maar het meest bekend werd frater Caecilius door zijn strijd tegen de alcohol en zijn boeken over gezondheid. Hij verantwoordde in zijn inleiding waarom *Koning Alcohol* juist voor kinderen moest worden geschreven.

“Niemand kan ontkennen dat het misbruik van drank, de laatste jaren vooral, verbazende afmetingen heeft aangenomen. (...) Daarom behoort het tot de taak der school, deze kennis aan te kweeken en door een pakkend voorbeeld en eenvoudige leering de kinderen te waarschuwen tegen de nadeelige werking en de sterke verleiding van den Geesel onzer tijden: den Alcohol. (...) Slechts eens per week zou ik voor het

Lees-uurtje dit boek gebruiken: na het lezen der les volge een eenvoudige, korte en zaakkundige verklaring.”⁵

Steeds meer betrok de katholieke kerk rond de eeuwwisseling het kind in de strijd tegen het drankmisbruik. In de bisdommen Den Bosch, Breda en Roermond werden zogeheten Matigheidsbonden voor kinderen opgericht. Ook in Tilburg bestonden die matigheidsbonden voor jongens en meisjes. Die hadden een tweeledig doel: ten eerste de kinderen leren van jongs af aan matig te zijn in spijs en drank en zich te onthouden tot hun zestiende jaar van sterke drank, want jong gewend is oud gedaan. Het tweede doel blijkt uit het gebed voor de bekering der dronkaards “Van alle onmatigheid, verlos ons Heer!”

Bestrijding van drankmisbruik

De auteur Chris Dols geeft een interessante inblik in het drankmisbruik van die tijd. Hij beschrijft hoe de katholieke Kerk de bestrijding van het drankmisbruik organiseerde.⁶ Na de inspanningen van de priester Alphons Ariëns in Twente ontstond aan het einde van de negentiende eeuw een groot aantal drankbestrijdingsverenigingen zoals het Kruisverbond, de Maria- en Sint Annavereniging, de Paulusvereniging en de Jongens- en Meisjesbond. In 1899 werd het katholieke overkoepelend orgaan *Sobriëtas* opgericht, waarvan de meeste verenigingen lid werden. Dit verbond gaf een *Almanak* uit. In de diverse bisdommen kwam ook samenwerking tot stand, zoals de Bossche Diocesane Drankbestrijdersbond. Die diocesane verenigingen gaven ook tijdschriften uit, zoals in Den Bosch *De Drankbestrijding*, in Utrecht *De Kruisbanier* en in Breda *De Kruisvaan*.⁷ Ook Tilburg had een R.K. Drankbestrijdersvereniging, bestaande uit twee afdelingen, het Tilburgsch Kruisverbond (met geheelonthouders en ‘afschaffers’) en Sint Paulus (met ‘halfdaagsche afschaffers’), terwijl de vrouwen in de Mariaverenigingen zaten.

De Drankbestrijdersvereniging gaf in Tilburg in een oplage van 7.000 exemplaren het weekblad *Onze Drankweer* uit. In de ongedateerde *Beknopte handleiding voor anti-alcoholische literatuur*, die bij W. Bergmans in Tilburg werd uitgegeven, zijn onder de honderden titels enkele Tilburgse uitgaven te vinden.⁸ Daartoe behoorde ook *Koning Alcohol*. Frater Dieks verzamelde uit diverse anti-alcoholtijdschriften verhalen, gedichten en liederen. Daarnaast zocht hij naar bruikbare teksten uit bestaande boeken en liet hij fraters verhalen schrijven. Hij publiceerde quasiwetenschappelijke artikelen over drank en de gevolgen daarvan.

Spreekende illustraties

De populariteit van *Koning Alcohol* was zeker mede te danken aan de kunstenaar Piet Gerrits, die voor *De Engelbewaarder* en vele andere fratermethodes bijdragen leverde. Zijn spreekende illustraties droegen bij aan het grote succes. De eerste oplage van drieduizend exemplaren was binnen zes maanden uitverkocht. Frater Rombouts was echter van mening dat de tekeningen van Gerrits te hoog gegrepen waren voor

Zijden vaandel uit 1920 van de 'Geheelonthoudersbond H. Johannes de Dooper', onderafdeling van het 'Tilburgsch Kruisverbond'; vervaardigd door de Fa. Janssen & Cie (Tilburg). (Coll. TextielMuseum)

het kind: "Zonder twijfel is hij 'n kunstenaar bij de gratie Gods, zooals Holland slechts weinig bezit, maar z'n kunst is, tenminste voor het jonge kind te ideaal, te symbolies: vordert van de beschouwer te veel, dat men van jongen mensen niet vorderen kan."⁹ De kritiek van Rombouts kwam pas een tiental jaren later en had geen invloed op de verkoop van het boek.

Drinken uit 'vaders glas'

Werd er dan door kinderen zo veel alcohol gedronken rond 1900? Dieks schrijft: "Dit is voornamelijk het gevolg van de talloze dwalingen, die er omtrent den alcohol in omloop zijn. Een der ergste van deze is wel, dat de alcohol versterkend is. Ofschoon, vooral de laatste jaren, honderden geneesheren zoo beslist mogelijk hebben verklaard, dat alcohol onder welke vorm ook genomen, voor kinderen steeds verderfelijk is, zijn er toch nog vele doktoren, die aan zieke kinderen wijn toestaan. Dit heeft een zeer slecht gevolg gehad, n.l. dat vele moeders op eigen gezag zijn gaan dokteren en haar zieke en gezonde kinderen wijn te drinken geven." En even verder wijst hij op het gebruik van sterke drank bij kinderen om ze rustig of in slaap te krijgen. Ook vinden volwassenen het gewoon om het kind te laten meeproeven uit 'vaders glas', wat leidt tot komische situaties omdat het kind gekke gezichten trekt. Tot slot schrijft hij: "Hoe op werkplaatsen en winkels, op het veld en bij vele andere gelegenheden door onze jongens, nog nauwelijks de kinderschoenen ontwassen, gedronken wordt, zal ieder, die een open oog heeft voor wat rondom hem geschiedt bekend zijn. Onze jongens zijn vroeg 'heeren' met hoed en boord en snor en rotting. Veel ouders verkeerden ten opzichte van den alcohol in bedroevende onwetendheid. En zoo komt het, dat door kinderen veel, zeer veel alcohol wordt gebruikt, veel meer, dan

de meesten onzer zelfs in de verste verte kunnen vermoeden."¹⁰

Op diverse plaatsen in het boek hamert Dieks erop dat het gebruik van alcoholische dranken voor kinderen nog gevaarlijker is dan het misbruik voor grote mensen. Frater Dieks laat in zijn boek zien waar dat alles toe leidt en inderdaad zoals Panhuijsen schreef staat het vol met arme, verwaarloosde, magere kinderen en vrouwen. De mannen keren niet naar huis van hun werk maar gaan aan de drank, wat leidt tot vechtpartijen en echtelijke ruzies. Dieks spoort de kinderen aan om lid te worden van matigheids- en kinderbonden, want hij beseft dat men als drankbestrijder niet jong genoeg kan beginnen. Het drankbestrijdingslied van pater H. Ermann S.J. moet als stimulans daartoe dienen.

Onze Gezondheid

Omdat *Koning Alcohol* geschreven was voor oudere kinderen, wilde frater Dieks als 'voorloper' daarop een boek maken voor jongere kinderen. Dat werd *Onze Gezondheid*.¹¹ In de inleiding stelde hij: "Ook dit boekje heeft een anti-alcoholistische strekking; toch heb ik gemeend er wat meer afwisseling in te moeten brengen en nam dus meerdere lessen op, die op de gezondheid in het algemeen betrekking hebben. Ik zou wensen dat het gebruikt zou worden in de 2e helft van het vierde en in het vijfde leerjaar (10-11 jarigen). Hoogstens eens per week. Ook zie ik geen bezwaar het te gebruiken bij sommige gelegenheden als Nieuwjaarsfeest, Kermis, Lotingsdagen of wanneer een of ander ongeluk is gebeurd, door drank veroorzaakt."¹²

Een groot aantal teksten ging over de hygiëne, waarbij Dieks niet schroomt om personen karakterologisch te beoordelen op hun onhygiënische gewoonten. Zo zegt hij van kinderen die voortdurend op hun nagels bijten: "Zulke nagelaars zijn meestal heel onaangename kinderen, let er maar eens op." Hoe een hygiënische noodzakelijkheid, denk aan bijvoorbeeld het bestrijden van de vaak voorkomende hoofdluis, omgezet werd in een deugdelijke karaktereigenschap bleek bijvoorbeeld uit: "Jongens moeten altijd zorgen de haren kort te houden Een *flinke* jongen moet een kaalkop hebben. Dat is zeer gezond en daarenboven is een kaalkop gemakkelijk rein en zindelijk te houden."¹³

Ook boek- en handelsdrukkerij H. Gianotten gaf vele anti-alcoholische werkjes uit, bijvoorbeeld de redevoering van pater L. van Aken over *Drankbestrijding en vakorganisatie* (1906), een lezing van de eerwaarde heer adviseur van de Tilburgse Drankbestrijdersvereniging over *Samenwerking der R.K. Tilburgsche Drankbestrijders* (1907) en *Het alcoholisme en zijn gevolgen voor het huisgezin* (1909) van Jac. van Driebergen. Zeer curieus is het boekje dat frater Dieks, toen hoofdonderwijzer van de St. Denisschool schreef, onder de titel *Drie kinderrampen. Een woord tot allen die belang stellen in de opvoeding onzer kinderen* (1907). Deze brochure werd gratis verspreid door de propagandisten van het Tilburgsch Kruisverbond.¹⁴ Dat kon omdat de kosten geheel ge-

dekt werden door de vele advertenties van voornamelijk Tilburgse ondernemingen.

Drie kinderrampen

Dieks schrijft in zijn inleiding dat hij niet kan ontkennen dat de kinderen in zijn tijd “werkkelijk ondeugend” zijn en dat er terecht veel geklaagd wordt over “de lastigheid en losbandigheid onzer kinderen”. Op de vraag wat daartegen te doen, antwoordt hij kort en krachtig: “Wel voedt uw kinderen beter, godsdienstiger en verstandiger op.” Als de kinderen verstandig opgevoed worden, dan kan niet krachtig genoeg opgetreden worden tegen de drie kinderrampen, te weten snoepen, roken en drinken. Vervolgens gaat hij op elke ondeugd nader in, waarbij hij zelfs resultaten toont van een zelf opgezet onderzoek in Tilburg en de dorpen erom heen. Daaruit blijkt: van de 100 jongens tussen 6 en 9 jaar rookt 45%, waarvan 15% dikwijls. Van de 100 jongens tussen 9 en 12 jaar rookt 69%,

Strijd- en zegelied uit 'Koning Alcohol' van frater Caecilius Dieks met tekeningen van Piet Gerrits. (Coll. Fraters van Tilburg)

waarvan 28% dikwijls en van de 100 jongens boven 12 jaar rookt 80%, waarvan 45% dikwijls.

Hoewel in de omliggende dorpen het aantal rokers gunstiger is, blijkt ook daaruit dat er sprake is van een percentage rokers tussen 30% voor de jongste groep tot 76% voor de oudere jongens boven 12 jaar. De vraag die hij zich stelt is waar de grens moet liggen om roken toe te staan. Dieks stelt dat de Engelse wet zestien jaar aanhoudt wat door veel medici in Nederland wordt onderschreven. Maar er zijn ook medici die de grens leggen op 12 tot 14 jaar. Dieks zelf vindt het acceptabel dat kinderen vanaf 12 jaar een enkele maal per week een klein sigaartje mogen roken. Maar gezond is het niet en men kan beter er helemaal vanaf blijven. Dat geldt zeker voor de drank waaraan hij vervolgens aandacht besteedt. Het is een herhaling van zijn eerdere opvattingen uit *Koning Alcohol*. Opvallend is dat het tweede deel van de brochure bestaat uit brieven van Tilburgse dokters die antwoord geven op een aantal vragen die Dieks aan hen stelt. Hij vraagt hun oordeel over snoepen, roken en drinken in de hoop dat hun antwoorden zo'n gezag hebben dat de Tilburgse ouders ze ernstig zullen nemen in de opvoeding van hun kinderen. Aan het woord komen de dokters Hensen, Proot, Sassen, Piters. Deelen, Eijgenraam, Daamen, Bloemen en tandarts Ledel.

Tot slot

In het eerder aangehaalde fragment uit Panhuijsen's boek zingt een jongetje een liedje. Maar welk lied wordt bedoeld? De hoofdfiguur had het over een uitstekende vertaling door frater Caecilius. Het bleek te gaan over een lied van Henry Clay Work (1832-1884) getiteld 'Come home, Father' (1864). Frater Dieks vertaalde het nagenoeg letterlijk uit het Engels zoals uit de eerste regel blijkt: "Father, dear father come home with me now." Met de woorden en de melodie van dit lied eindigde frater Caecilius Dieks zijn anti-alcoholische boeken voor kinderen.

Noten

- 1 Jos Panhuijsen, *De pornograaf* (roman), Den Haag, 1961, pag. 144-145.
- 2 C.H.M. Dieks, *Koning Alcohol*, Tilburg (1905).
- 3 C.H.M. Dieks, J. Mol, W. Venmans, *De drankbestrijding in en door de school*, Nijmegen (1906).
- 4 Persoonsdossier frater Caecilius Dieks, in archief van de Congregatie van de Fraters van Tilburg.
- 5 C. Dieks, *Koning Alcohol*, inleiding.
- 6 Chris Dols, *De Geesel Der Eeuw. Katholieke Drankbestrijding In Nederland, 1852-1945*, Zaltbommel (2007), hoofdstuk 2.
- 7 C. Dieks, *Koning Alcohol*, 209-211.
- 8 Ronald Peeters, *De Paap van gramschap. Vier eeuwen schrijven en drukken in Tilburg*, Tilburg (1992), anti-alcoholische literatuur.
- 9 Frater Sigebertus Rombouts, 'Het schoolleesboek in dienst der Esthetische Vorming', in *Ons Eigen Blad*, jaargang 2, 1914, pag. 260.
- 10 C. Dieks, *Koning Alcohol*, pag. 8-9.
- 11 C. Dieks, *Onze gezondheid (en wat haar het meest benadeelt)*, Leesboek voor de Middelklassen der R.K. Scholen, Tilburg (1906).

Het lied 'Het kind van den dronkaard' van frater Caecilius Dieks uit 'Koning Alcohol'.
(Coll. Fraters van Tilburg)

12 C. Dieks, *Onze gezondheid*, inleiding. Lotingsdagen waren dagen waarop jongelieden van 18 en 19 jaar naar een bepaalde plaats toe gingen, waar de loting plaatsvond voor het leger. Niet alle jongelieden hadden dienstplicht; daarvoor vond een loting plaats, onder meer door alle namen van de jonge mannen in een zogeheten lotingstrommel te doen.

13 C. Dieks, *Onze gezondheid*, pag. 53.

14 Ronald Peeters, *De Paap van gramschap*, Tilburg (1992), anti-alcoholische literatuur.

(Coll. Regionaal Archief Tilburg)